

24.99x29.14	1	70	עמוד	הארץ - גלריה	08/04/2022	81277327-7
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

עיון

היום מגיע הפיהרר

ההיסטוריון גיא מירון בוחר את מצוקותיהם של היהודים שנותרו בגרמניה לאחר עליית הנאצים לשלטון. מתוך היומנים והמכתבים שלהם, פורצת דרמה אנושית אדירה, אבל המחבר מנתח אותה בכלים תיאורטיים סבוכים, כאילו הדברים העצובים כל כך שכתבו אינם מספיקים

תום שגב

מזן קצר לאחר שהנאצים תפסו את השלטון ב-1933 התפתח בין חצי מיליון היהודים שישבו אז בגרמניה ויכוח סביב השאלה מהו הדבר הנכון לעשות: להישאר או לעזוב. בין 50 ל-60 אלף מהם השתקעו בארץ ישראל; בואם התאפשר בעיקר הודות להסכם בין התנועה הציונית לשלטונות הנאציים. זה היה מבצע ההצלה הציונית הנרחב ביותר בכל תקופת השואה. יותר מ-250 אלף יהודים גרמנים היגרו לארצות הברית, דרום אמריקה, אנגליה וארצות אחרות. אך בתום שש מתוך 12 שנות המשטר הנאצי עוד ישבו בגרמניה כ-200 אלף יהודים. שנתיים וחצי לאחר תחילתה של מלחמת העולם השנייה נותרו שם להערכת השלטונות כ-130 אלף מהם. רובם נרצחו, אך כמה אלפים שרדו עד סוף המלחמה. השאלה המסקרנת ביותר העולה אפוא מכותרת ספרו החדש של ההיסטוריון גיא מירון, "להיות יהודי בגרמניה הנאצית", היא איך קרה שיהודים כה רבים לא עזבו את הרייך השלישי כל עוד יכלו לעשות זאת. למי רבה התדהמה, היו שנסעו מדי פעם לחו"ל, גם לארץ ישראל, לביקורי קרובים, לעסקים או לחופשות – וחזרו לגרמניה. אלפים העדיפו להתאכזב במקום להגר. מירון מוכיח את השתלבותם העמוקה של מרבית היהודים בתרבות העירונית בגרמניה החל במאה ה-18: הם היו דהו כגרמנים פטריטיים והיו שותפים לאורח החיים וערכי היסוד הגרמניים; לא קל היה להם להיפרד מארצם האהובה. בתוך כך, יש עניין לדעת אם היה משהו שייחד את היהודים שבחרו להישאר – למשל, גילם, מצבם הכלכלי, מוצאם, יחסם לדת וכדומה. גם יש עניין לדעת באיזו מידה היו יהודי גרמניה שותפים לערכי הפטריטיזם, שהולידו בין השאר את הנאציזם, וכמו כן – באיזו מידה השפיעו נטיותיהם הפוליטיות לרבות הציונות על שיקוליהם אם להישאר או להגר. מירון אינו כותב על כך, כמו היה זה מובן מאליו שלא עזבו. תקנות הדיכוי והאפליה הנאציות אילצו את רוב היהודים שנשארו בגרמניה להתמקד בבעיות הקיום היומיומי: איפה אפשר לגור, איך מתפרנסים, איך

בעירו. "היום מגיע הפיהרר", כתב כהן. "כדי להתחמק מכל העניין אני נמצא היום במקום שבו יהודים באמת רצויים – בבית הקברות ברחוב לווה, כדי לשוחח שוב עם אבי שיחה ללא מלים". ב-1941 נעצר כהן יחד עם מאות מיהודי ברסלאו, נשלח לליטא ונרצח שם. קלמ' פרה, בן דודו של המנצח אוטו קלמפרה, היה פרופסור לספרות ובלשנות, פטריוט גרמני נלהב גם הוא. כיהודי מומה, נשוי לאישה לא-יהודייה, הוא סבל פחות מיהודים אחרים. אחרי המלחמה היה לפוליטיקאי במזרח גרמניה. כהן וקלמפרה לא נחלצו מהדחף של מירון "להמשיג" אותם, כמו לא היו הדברים העצובים כל כך שכ"תב כהן בשונו מבית הקברות מובנים דיים. מירון כו"תב: "גם כאן הביאו ההדרה מהמרחב הציבורי והצטמ"צמות המרחבים היהודיים, בעיקר המרחבים היהודיים הפתוחים, לסטייה מההביטוס המרחבי הבורגני שיעד שימוש מובהק לכל מרחב, אגב הקפדה על ההפרדה בין המרחבים השונים". הוא עושה זאת שוב ושוב. בכ"מה ממה שהוא מכנה "אגור-דוקומנטים" מסופר שבע"קבות האיטור או החשש לצאת לרחובות הרבו אנשים לשבת במרפסות. "חויית הבית, כך נכתב באנציקלון"פדיה לגיאוגרפיה אנושית, כרוכה גם בפרקטיקה מכ"ננת עצמי המעוגנת בהקשר מרחבי", מבהיר מירון. אחרי המלים "פרקטיקה מכוננת" הוא הוסיף בסוגריים תרגום אנגלי, מן הסתם לטובת הקוראים שהבנת הנקרא שלהם לקויה: constitutive practice. עמודים אחדים לאחר מכן מתגלה מאפיין נוסף של בית: יש בו "עודפויות מסיביות", כלומר – חפצים מיותרים שאנשים אוגרים במשך חיייהם, ובסוגריים: Massive redundancies. התוצאה היא מעין תחקיר ביבליוגרפי מוער עם שני אינדקסים מועילים. כשאני עובר על ההערות שסימנתי בשולי הספר, אני מוצא שוב ושוב את המלים "למה לך?" וגם נזכר ביצירתו הגדולה של ההיסטוריון שאול פרידלנדר, "גרמניה הנאצית והיהודים". בכרך הראשון (עם עובד, 1997) פרידלנדר מצטט ללא פירושים יל"דה יהודייה: "פתאום לא היו לי חברים. יותר לא היו לי חברים והרבה שכנים פחדו לדבר איתנו. כמה שכנים שבביתם היינו מבקרים אמרו לי: 'אל תבוא יותר כי אנחנו מפחדים. אסור לנו לקיים שום מגע עם יהודים'". פרידלנדר יודע לכבד מובאות כאלה בשתיקה. ■

משפחה יהודית סופגת עלבונות מאנשי אס"א בגרמניה, 1933. ליהודים לא היה קל להיפרד מארצם האהובה

צילום: Mondadori Portfolio / Mondadori via Getty Images

להיות יהודי בגרמניה הנאצית: מרחב וזמן

גיא מירון הוצאת מאגנט, מרכז קבנו להיסטוריה גרמנית, יוד ושם, 296 עמודים, 98 שקלים

יוצאים לקניות; מסגרות לילדים, טיפול רפואי, חגים ומועדים, קבורה. רבים מהם היו בעלי השכלה שהר"בו לקרוא וגם הורגלו להתבטא בכתב; לא מעטים מהם היו מודעים לכך שהתקופה העוברת עליהם צריכה ת"עוד: לצד שגרת התלאות שהכבידו עליהם הם רשמו לא אחת גם הרהורים על המצב וכתבו מה הרגישו: מצוקה, חוסר אונים, עלבון, ועם, חוסר ודאות, בלבול, חרדה. רבים מהם סבלו בדידות משתקת ואז שקעו לא אחת במחשבות על העבר ואף העמיקו את זיקתם לזהותם היהודית. רבים חשו ייאוש, אך – בעיקר בהתחלה – גם אמונה בחיים: "יש לנשוך את השיניים ולנסות לע"בור את התקופה הזאת", כתב אחד מהם. זו היתה דר"מה אנושית ויהודית אדירה הפורצת בין היתר מתוך מאות רבות של יומנים, מכתבים, מאמרים ורישומי ז"כרונות שאיתר מירון; שליטתו בחומרים האלה מרשי"מה. יחד הם ממחישים כמה מהר אפליה של מיעוטים עלולה להידרדר לגירוש ואף לרצח המוני. מירון מכהן כמשנה לנשיאה לעניינים אקדמיים באוניברסיטה הפתוחה וכראש המרכז לחקר יהודי גר"מניה בתקופת השואה ביד ושם. ספרו החדש ממשיך את ספרו על זיכרונותיהם של יוצאי גרמניה בישראל ("משם" לכאן" בגוף ראשון", הוצאת מאגנט, 2004). אך את הדומה של היהודים שנשארו שם החליט משום מה לפרק לגורמים ואיחסן אותם בשתי מגירות תיאורטיות, שהגדיר כצפוי בהשראת סוציולוגים ופילוסופים צרפ"תים ואחרים: שם האחת "מרחב נחווה" וזה של השנייה "זמן נחווה". הרושם הוא שגורל היהודים העסיק אותו בעיקר ככל שהצליח לתייג את מרכיביו ולמצוא להם מקום במגירה המתאימה; הוא מכנה זאת "המשגות". שני הכותבים העיקריים שמירון הסתמך עליהם כת"בו בהנחה שביום מן הימים יניבו יומניהם ספרים: וילי כהן וריקטור קלמפרה, כהן, יליד ברסלאו (כיום ורוצלב שבפולין), שירת בצבא הגרמני ונפצע במלחמת העולם הראשונה. הוא עבד כמורה בתיכון וכמרצה להיסטוריה והוא היה ציוני. את בנו ארנסט שלח לקיבוץ בארץ יש"ראל ואף בא לבקרו, ובתום הביקור חזר הביתה. כפס"ריוט גרמני הוא סבר שלא נכון לעזוב את ארצו: "בינ"תיים אני יכול להמתין בשקט ולנצל את הזמן שלי לע"שייה יצירתית", כתב. במארס 1936 בא היטלר לביקור